

- * Bibliografsko gradivo je časovno razvrščeno.
Ocena: LZ 1937, 590-92 Stanko J[anež].
2. Vinković, Dr. Hinko: Jugoslawische Literatur im »Morgenblatt« (2. 1. 1886 — 31. 12. 1935). — Zagreb 1936, str. 6 in 46.
 3. Bibliografija rasprava, članaka i književnih radova.
II Jugoslavenska književnost. Poezija. — Zagreb 1959.
4. knjiga str. 248—256.
 4. Breclj, Marijan in France Dobrovoljc: Bibliografija prevodov iz slovenskega leposlovja, Ljubljana 1971. (Posebna številka revije »Le livre slovène« 9/1971, № spécial.)
Št. 16, 17, 22, 275, 357, 641, 654.

Peter Kersche

Graz

ZBRANO DELO I FRANA RAMOVŠA*

SAZU je začela izdajati Ramovševo Zbrano delo. Prva knjiga je izšla lani (1971). V predvidenih šestih ali sedmih knjigah naj bi izšel celoten Ramovšev objavljeni znanstveni opus (z izjemo neavtoriziranih skript, ki so jih izdali njegovi učenci, kot npr. skripta o vokalizmu 1920-21), razen tega pa tudi nekateri bolj izdelani cikli predavanj, ki so nastala večinoma v prvem desetletju Ramovševega znanstvenega delovanja. Gradivo bo urejeno kronološko.

Izdaja je bila že težko pričakovana. Mnogo Ramovševih del je namreč težko dostopnih, a slavist, ki dela na tem področju, jih pri svojem delu nujno in stalno potrebuje. Čeprav je slavistika od Ramovševih časov precej napredovala, je Ramovševo delo vendarle take kvalitete, da ni mogoče mimo njega graditi dalje. Ramovševo delo predstavlja med drugim tudi sistematizacijo poznanja fonetike, akcentologije, morfologije in dialektologije slovenskega jezika v določenem obdobju. Zato izdaja Ramovševega zbranega dela ni samo stvar pietete, ampak resnična potreba tudi današnje slavistike in še zlasti slovenistike.

Prva knjiga obsega Ramovševe razprave, članke, poročila in kritike od leta 1913 do 1918 (oz. nadaljevanje razprave *Slovenische Studien* še iz 1920) ter rokopisa o zgodovini slovenskih slovnice in slovenske grafike. V neslovenskih jezikih objavljeni članki imajo tudi slovenski prevod. Knjigo sta uredila T. Logar in J. Rigler, prevode pa sta oskrbela A. Bajec in F. Tomšič.

Vse, kar je bilo mogoče, je objavljeno na osnovi fotokopij. Na novo so postavljeni le taki članki, ki so imeli neustrezen format (npr. iz *Slovana*) ter prevodi in rokopisna ostalina. Zaradi pomanjkanja znakov v tiskarnah in izredno težkega stavka, zaradi česar je bilo potrebno ogromno korektur, pa se je kljub temu izid prve knjige precej zavlekel. Iz istega vzroka je najbrž

* Fran Ramovš, Zbrano delo, Prva knjiga, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede, Dela 23/1, Ljubljana 1971, 372 strani.

ostala tudi še kaka tiskovna napaka,¹ nekatere tudi popolnoma brez krivde urednikov. Tako je npr. na str. 304, vr. 26 od zg., trikrat postavljen a namesto znaka za reducirani e, čeprav je še na zadnjih korekturnih odtisih ta vrstica pravilno odtisjena brez kakršnekoli napake. Prav tako je na str. 256 v zadnji vrsti izpadel Pleteršnikov znak za polglasnik, ko so v tiskarni že po impri-matorju delali nov kliše. V prevodih pa je bilo treba zaradi tiskarne nekaj znakov tudi poenostaviti, vendar brez škode. Zaradi težav s tiskom je bilo treba tiskati v borgisu tudi prevode in opombe, kar bi bilo sicer v petitu.

Ce že ne za izdajo pa bi bilo vsaj za uporabnike mogoče vendarle dobro, če bi bile opombe k posameznim člankom podrobnejše. Toda za izdajo je bilo sprejeto načelo, naj se v opombah opozarja le na poznejše Ramovševe drugačne ali podrobnejše razlage in naj se ne zasleduje reševanja istih vprašanj pri drugih avtorjih. Po eni strani je to v redu, saj bi v izdaji, ki bo vsekakor monumentalna, take opombe sčasoma seveda zastarele, ker bi z novimi raziskavami ne bile več popolne, po drugi strani pa je to slabo, ker je uporabnik prikrajšan za podatke o drugačnih mnenjih in bo zato lahko prepričan, da je Ramovševa sodba dokončna.

V tem poročilu bi poskusil vsaj do neke mere dopolniti opombe k prvi knjigi Ramovša z novjšimi podatki in kritičnimi pripombami; nekoliko podrobneje zlasti še k najpomembnejšima Ramovševima razpravama v tej knjigi: *Slovenische Studien* in *Delo revizije za Dalmatinovo biblijo*.

Prvi Ramovšev objavljeni članek *Slovarski doneski iz Trubarjevih del* je izšel v ČZN X, 1913; vsebuje dopolnila k Pleteršniku iz Trubarjeve leksike. Dodaja tudi nekatere etimologije; nekaj jih je pozneje Ramovš sam popravil. V članku *Neuroi* kaže, s čim je treba to ime povezati.

V članku *Zur slovenische Dialektforschung* (Iz slovenske dialektologije — str. 261–266²) govori najprej o spirantih v gorenjščini, ki so nastali iz dentalov (tipi *zis* < *zid*, *rehk* < *redko*, *preh* < *pred*). Loči dve skupini: 1. s prehodom končnega *d* v spirant in 2. s prehodom dentala v spirant pred *k* (in nato pri predlogih posplošitev v druge pozicije). Oba pojava naj bi ne bila v medsebojni zvezi. O prehodu izglasnega *-d* v spirant je že prej razpravljal Baudouin de Courtenay. Ramovš pravi, da se ne bo podrobneje spuščal v njegovo razlago, da so izglasni nezveneči spiranti iz zvenečih zapornikov nastali iz praslovanskih zvenečih pripornikov, ker nima mnenje, da so slovanska ljudstva za današnje *b*, *d*, *g* nekoč govorila spirantizirane glasove, nobene opore. Sprejema pa le malo modificirano drugo Baudouinovo razlago o pojavljanju pridihnjene zapornika, ki postopoma preide v pripornik, ki jo je še podrobneje opisal in razširil tudi na druge zveneče izglasne soglasnike (kar je tudi že pri Baudouinu) v Konzonantizmu (§ 100, 119, 130) in jo potem tudi dalje tako vzdrževal (na enak način je ta pojav razlagal tudi še v svojih zadnjih predavanjih o konzonantizmu).

¹ Opazil sem še naslednje napake: str. 218, vr. 20 od sp. *defet* prav *defet*, str. 265 vr. 16 od zg. *gorenjšini* prav *gorenjščini*, str. 326 vr. 9 od sp. *kvalitete* prav *kvalitete*, str. 338 vr. 6 od sp. *Režiji* prav *Režiji*; na klišeju na str. 155 sta odpadla dva apostrofa: vr. 19 od zg. *v Moriu* prav *v'Moriu*, vr. 24 od zg. *v ola* prav *v'ola*.

² Pri prevedenih člankih citiram strani slovenskega prevoda.

Toda prvoomenjene Baudouinove razlage, ki pa je časovno kasnejša (dodal jo je namreč šele ob tisku razprave leta 1876), ne gre kar tako zavreči. Nekoliko modificirana in povezana s pojavi v sosednjih slovenskih dialektih, postane edino verjetna. Seveda spirantizirane zvoneče zapornike ni treba proglasiti za praslovansko značilnost — je pa to zelo izrazita značilnost slovenskega severozahodnega področja. Mislim, da moramo gorenjski *zís* nujno vezati na ziljske in obsoške spirantizirane zvoneče *b, d, g*. Samo tako postane ta gorenjska posebnost razumljiva, saj pri Ramovševi razlagi ni jasno, zakaj bi se ti »dihnjeni zaporniki« pojavljali le v delu gorenjščine, ne pa drugod, saj so zvoneči zaporniki po onemitvi končnih *z* in *v* prišli v izglasje po vsem slovanskem svetu, in sicer se pojavljali prav v tistem delu gorenjščine, ki meji na področje s spirantiziranimi zvonečimi zaporniki. Izglasni spirantizirani *b, d, g* so v ziljščini še zvoneči (fonološko vzeto — sicer pa asimilirani na pavzo ali nezvoneče soglasnike), enako v tolminščini, zato se tam niso razvili v *φ, p, h*. Če suponiramo, da so v gorenjščini (vsaj severni) nekoč tudi govorili spirantizirane *b, d, g*, da pa je gorenjščino obenem zajel skoraj splošno slovenski pojav izgube zvonečnosti v izglasju, je prehod v *φ, p, h* razumljiv. Pri taki razlagi nam postane razumljiva tudi oblika *vept* za *vedeti*, ki je delala Ramovšu težave. Pojav razvoja zvonečih *b, d, g*, v pripornike je za konzonantične pojave zelo zanimiv, saj kaže, da *b, d, g* niso bili s *p, t, k* v fonološki opoziciji samo po zvonečnosti — nezvonečnosti, ker bi sicer moral biti asimilacijski produkt na nezvoneče konzonante ali pavzo *p, t, k*. V ziljščini npr. tudi danes (kot mi je zatrjeval pok. I. Grafenauer) *b, d, g*, ko se asimilirajo sledečemu nezvonečemu soglasniku (npr. predlogi in predpone *pred, pod, nad, ob* ipd.), ne sovpadajo s *p, t, k*, ampak so še vedno spirantizirani. V severozahodnem gorenjskem kotu se je pozneje spirantiziranost, ki niti ni potrebno, da je bila tolikšna kot ziljska ali obsoška, pri zvonečih *b, d, g* izgubila. Ko *φ, p, h* zgubijo zvezo z zvonečimi pari sčasoma preidejo v sorodne, pozicijsko neomejene spirante *f, s, x* (v Posočju sem npr. slišal *jafčica* < *jaščica* < *jablčica* »brusnica« s *f*, čeprav imajo še spirantizirani *b*). Tudi druga skupina govorov z *dk/tk* > *xk* ni tako zanesljivo brez zveze s prvo, kot se zdi Ramovšu (str. 262). Že sama teritorialna razporeditev bi kazala na neko povezanost, saj razvoj *dk/tk* > *xk* in tudi *dc/tc* > *sc*, *dč/tč* > *šč*, *bt/pt* > *ft* poma z oddaljenostjo od govorov prve skupine. Torej bi lahko sklepali, da je bila zapora tu manj intenzivna.

V drugem delu tega članka (str. 264–266) govori Ramovš o metatezi *l* in *v* v slovenščini. Upravičeno zavrača Pintarjevo razlago, da so primeri z *l* za *v* (*gvale, glaoten* itd.) po metatezi in ne analogični oz. drugače nastali, kot sta že prej domnevala Miklošič in Baudouin.

V članku *Sprachliche Miszellen aus dem Slovenischen* (Jezikovni drobci iz slovenščine — str. 267–277) razlaga etimologijo besed *sraga, tvor*; zavrača Škrabčevno razlago začetnega *u-* pri *ubogati*, in sicer prepričljivo. Nadalje razpravlja še o obliki *Juog*, etimologiji besede *plumbart*, ki jo je pozneje spremenil, o *d* > *r*, o *trot, trod*.

Najpomembnejše delo iz Ramovševih zgodnjih let so *Slovenische Studien* (Slovenske študije), ki jih je zamislil kot pripravljalno delo za prihodnjo historično gramatiko slovenskega jezika, ki jo je v tem delu na-

povedal (str. 278). Pojavi, ki jih obravnava, so bili večinoma sicer že registrirani zlasti pri Škrabcu in Oblaku, nekateri tudi pri drugih, vendar so tu podani bolj sistematično, so bolj lokalizirani v precejšen del slovenskega ozemlja in navadno bolj dokumentirani tako z gradivom iz dialektov kot iz starih tekstov. Za to delo je črpal predvsem iz protestantskih tiskov.

Tako pravi, da je Trubar pisal narečje, ki se je govorilo na Raščici, da pa je med dolgoletnim bivanjem v Ljubljani prevzel marsikatero gorenjsko posebnost takratnega ljubljanskega narečja (str. 279, 280). Po mojem mnenju se je Trubar načrtno hotel približati govoru Ljubljane in namerno opuščal raščiške posebnosti.³ Med posameznostmi, ki jih Ramovš navaja, pravi, da Trubar piše nikalnico *ne*, ki se še danes na Raščici glasi *ne*, večkrat po gorenjski izreki *na* (str. 279). Po mojem poznanju govora na Raščici je tam nikalnica *na*. Gre pa meja med *ne* in *na* tik pod vasjo po vodi Raščici. Lahko bi se a razvil že po času, ko je tam zapisoval dialekt Ramovš, vendar to ni gotovo, kajti Ramovš tudi za nekatere druge pojave z Raščice nima točnih podatkov.⁴ Mislim pa, da se ob Trubarjevem času nikalnica na Raščici gotovo še ni glasila *na*. Nekateri Trubarjevi zapisi nikalnice kot *na*, mislim, da so hiperkorekture. Ker je predlog in predpono *ne* (iz *na*) popravljaj v *na*, je tudi v nekaterih primerih nikalnico *ne* zapisal kot *na*. Lahko pa bi šlo tudi samo za tiskovne napake, kajti a v nikalnici je pri Trubarju izredno redek in sploh ni mogoče z Ramovšem reči, da piše večkrat *na* za nikalnico *ne*.⁵ O oblikah svojilnega zaimka z *o* meni Ramovš, da so gorenjske (str. 279). Danes je na Raščici v svojilnih zaimkih tudi izven nom. sg. masc. res samo *u* (oz. po asimilaciji nadalje razviti *i*), vendar nam stiški rokopis s svojimi *o*-ji kaže, da so ponekod v dolnjščinu, kjer je danes *u* (oz. njegovi refleksi), bile včasih oblike z *o* navadne; na južnem robu dolnjščine (okolica Rakitnice) in na severnem pod Ljubljano (lg) pa *u* še do danes ni prodrlo. Toda Trubarjeve oblike z *o* so po vsej verjetnosti le po vplivu ljubljanskega govora, zlasti ker nastopajo pretežno v določeni zvezi (*k mojemu spominu, k mojemu gospodu*).⁶

Nadalje pravi Ramovš (str. 279), da ima današnje narečje na Raščici za naglašeni *ě* refleksi *ei* in da je zato sila čudno, s kakršnokoli glasovno spremembo docela nerazložljivo, kako da je Trubar pisal namesto *ei* tudi samo *e*, pri čemer da sta si *ei* in *e* približno v ravnotežju. Ramovš vidi v pisavi *ei-e* dialektični razloček v obravnavi naglašene *ě*: na Dolenjskem *ei*, v Ljubljani (in na Gorenjskem) *e*. K temu bi pripomnil, da *ei* in *e* nista v ravnovesju, ampak da *e* odločno prevladuje. In da tudi ne gre za enostavno mešanje dolenjskih in gorenjskih refleksov, ampak za prevzem ljubljanskega govora, medtem ko je Trubar raščiški *ei* uporabil za ločevanje homonimov.⁷

³ J. Rigler, Začetki slovenskega knjižnega jezika, Dela razreda za filološke in literarne vede SAZU 22, Ljubljana 1968. (Zaradi pogostega citiranja tega dela, ga v nadaljevanju citiram le z ZSKJ — Povzetek ugotovitev iz ZSKJ je mogoče najti v članku Über die Sprache der slowenischen protestantischen Schriftsteller des 16. Jahrhunderts, Abhandlungen über die slowenische Reformation, München 1968, 65–89; povzetek ugotovitev o Trubarju pa tudi v članku Osnove Trubarjevega jezika, Jis X, 1965, str. 161–171.)

⁴ Npr. za sekundarno akcentuirani *o* ipd.

⁵ Rigler, Glasoslovni razvoj predlogov in predpon *na*, *za*, *nad* SRL 12, 1959/60, str. 237.

⁶ ZSKJ 24–25. — ⁷ ZSKJ 11–110, zlasti 14, 58–65.

Končnica *o* za *u* v dat. sg. se ne pojavi samo enkrat, kot pravi Ramovš (str. 279), ampak nekoliko večkrat, vendar toliko redko, da bi prav lahko šlo za tiskovne napake. Toda možnost je vendarle v tem videti tudi vpliv ljubljanskega govora.⁸

Pri oblikah *hočte* itd. pravi Ramovš, da ne moremo za tisti čas domnevati izpada *-e-* na Dolenjskem, ampak da so nastale tako, da je bila na 2. sg. prez. *hoč* prilepljena karakteristična končnica drugih oseb. Ker pa dolenjsko narečje ne pozna 2. sg. *hoč*, tam ni mogel nastati noben *hočte*, zato te oblike navezuje na gorenjsko narečje, prav tako pri Trubarju dvakrat zapisano *hoč* (str. 279 do 280). S to razlago se je težko strinjati. Če danes ni na Dolenjskem oblike *hoč*, s tem še ni rečeno, da je tudi nekoč ni bilo. Krelj, ki je govoril notranjščino, spadajočo sprva v isto narečno skupino kot dolenjščina, obliko *hoč* še pozna.⁹ Opozoril bi pa tudi na to, da ima Trubar v K (1550) 129 obliko *nezh* »nečeš«, kar po vsej verjetnosti ne bo gorenjsko, saj imajo tam *oč* in *noč*. In navsezadnje se *hočete* tudi v današnji dolenjščini ne bi moglo regularno reducirati v *hočte*; torej je jasno, da je oblika *hočte* bila lahko dolenjska že v Trubarjevem času. Da se je oblika *hoč* v dolenjščini izgubila in da je bila verjetno zelo redka že v Trubarjevem času, ni nič posebnega: isto pot gre zdaj tudi gorenjsko narečje. Razen tega pa tudi sama Ramovševa razlaga s pritikanjem karakterističnih osebnih končnic na obliko *hoč* ni čisto brezhibna, ker zakaj bi se pritikal tu osebne končnice na *hoč* brez tematskega vokala, ko ga pri drugih glagolih imamo. Verjeten je tu vendarle vpliv glagola *biti sem*, kot je domneval Skrabec.¹⁰

Nadalje pravi Ramovš, da je v glavnem Trubarjev jezik enoten in ne kaže nobenega spreminjanja (str. 280). Trubarjev jezik je v resnici precej enoten le do 1574. Leta 1574 in zlasti še 1582 pa je Trubar začel pisati nekoliko drugačen jezik, kot ga je pisal pred tem obdobjem: zaradi dolgoletne odsotnosti iz domovine in staranja se je namreč začel približevati raščiškemu govoru.¹¹

V nadaljevanju govori Ramovš o Krelju in pravi, da ob marljivi Trubarjevi delavnosti ni mogel imeti nobenega vpliva in da tako najdemo Tulščaka 1579 popolnoma pod Trubarjevim vplivom, enako tudi mladega Dalmatina (str. 280). V resnici Tulščak sploh ni pod Trubarjevim vplivom, niti v grafiki niti v jeziku, ampak je precej podoben Dalmatinu.¹² Prav tako pa tudi mladi Dalmatin ni pod posebno močnim Trubarjevim vplivom: prav nasprotno, kot misli Ramovš, se je Dalmatin v kasnejših letih bolj približal Trubarju kot v mladih,¹³ vendar izrazitih Trubarjevih dialektizmov ni sprejel, kar nam obenem dokazuje, da se je bližal istemu tipu jezika kot Trubar.¹⁴ Tudi v grafiki se je Dalmatin že od začetka precej približal Krelju.¹⁵

Vsekakor Ramovš pretirava, ko pravi, da nam je spoznanje Dalmatinovega izgovora (nasproti Trubarjevemu) močno olajšano z reformirano grafiko (str. 280). Ločevanje med zvonečimi in nezvonečimi sičniki in šumevci nam za spoznanje izgovora res ne more dosti nuditi pa tudi nedosledno označevanje polglasnika z *gravisom* ne.

⁸ ZSKJ 27, op. 34. — ⁹ ZSKJ 138.

¹⁰ Skrabec, Cv. IX, 1890, 9b. — ¹¹ ZSKJ 84–91.

¹² ZSKJ 195–200, 227, 229. — ¹³ ZSKJ 189–193.

¹⁴ ZSKJ 190, 238. — ¹⁵ ZSKJ 222–229, 239.

Ko govori o knjigi Ene duhoune peisni iz leta 1563, pravi Ramovš, da je na naslovnem listu imenovan Trubar kot izdajatelj (str. 280). Na naslovnem listu je le povedano, da knjiga vsebuje pesmi, ki jih je prevedel Trubar in so zdaj drugič tiskane, za njimi pa je še drugi del krščanskih pesmi. Nato (str. 281) našteva Ramovš nekaj posebnosti v EDP (hrvaških in gorenjskih). Da bi pa EDP že kazale tudi prehod *l* v *u*, kot misli Ramovš (str. 281), ni gotovo. Oblike *beshel* ni treba razrešiti v govorjeno *bežou*, ampak gre za v EDP običajni preglas *a* v *e* za ž-jem. Primeri kot *holl* tudi ne kažejo na *-u*, saj so v EDP tudi drugi sonanti večkrat pisani brez polglasnika. Za *Hiniaulze* pa tudi ni verjetno, da »ta način pisanja more biti samo kontaminacija med izreko (tukaj je *-v-* etim.) in tradicionalno pisavo (*l* za *u* < *l*)«. Toda en sam tak zapis te besede (še v isti pesmi se pojavi tudi pravilno zapisana) je pri toliko napakah, kot jih je v tej knjigi, lahko tudi napaka. Razen tega gre pri tem lahko za Juričičevo kontaminacijo slovenskega sufiksa *-avec* s hrvaškim *-alac*, kar je vsekakor znatno verjetnejše kot Ramovševa domneva, kajti slovenskih primerov s prvotnim *-alec* je zelo malo (*tkalec*, *palec*) in bi težko vplivali.¹⁶ Nato govori Ramovš (str. 282) še o Savinčevem vplivu na jezik Trubarjevega prevoda Lutrove Hišne postile.

Ko našteje vse vire, ki jih uporablja (str. 283—286), preide Ramovš na obravnavo moderne vokalne redukcije. Poudari, da pri Trubarju najdemo vokalno redukcijo šele komaj v nekaterih okoliščinah, namreč v neposredni bližini glasu z veliko zvočnostjo in v absolutnem izglasju. V tem stadiju pogosto nastopa vokalna harmonija, npr. *sorota*, *mumu*. Nato navaja posamezne tipe za moderno vokalno redukcijo, in sicer po tem, v kakšni poziciji so. Ugotovi, da je prekmursko narečje in najjužnejši del Bele krajine na stopnji, kot je bila dolenjščina v Trubarjevem času. Približno to tudi drži, vendar če si stvar podrobneje ogledamo, se mi zdi prekmurščina vendarle za spoznanje dalj kot Trubarjev jezik, morda na taki stopnji, kot so EDP.

Jakob Rigler

SAZU, Ljubljana

(Se bo nadaljevalo)

¹⁶ ZSKJ 116.